

ladt sine monumentale sognehistorier til fordel for et mere koncentreret emne: en skildring af forholdet mellem bønder og herremænd i Hammerum herred i årene 1689–1751 baseret på herredets tingbøger. Nu er det vestjyske hedeherred ikke et område, man i almindelighed forbinder med hovedgårde; men nogle stykker var der, og selv om de var små, formede deres tilværelse sig alligevel så nogenlunde som den, man finder på dem, der havde tårne og spir. De to væsentligste: Tviskloster og Herningholm er ikke medtaget i behandlingen – simpelt hen fordi de to gårde havde birkeret over deres underliggende gods, og fordi der fra de to birker ikke er bevaret tingbøger.

Kaae har grebet opgaven an på den måde, at han for hvert gods først præsenterer gården og dens ejere i det valgte tidsrum. Derefter følger en række eksempler fra tingbogsindførslerne, der viser bøndernes afgiftsrestancer, selvejernes stilling (de var under idelige angreb på deres ejendomsret til gårdene), syn på gårdene, undvigelse på grund af udskrivning til soldatertjeneste og forskellige andre former for stridigheder mellem bønder og herskab og mellem bønder indbyrdes. Undersøgelsen omfatter også strøgodsere i herredet.

Som så ofte ved tingbogsundersøgelser er det de negative sider af samfundslivet, der træder frem, en endeløs række af besværligheder, overgreb og urimeligheder, som kun kan føre til den konklusion, at bonden i det store og hele førte et jammerligt liv i bestandig kamp mod dem, han var afhængig af, og som skulle være basis for, at han overhovedet kunne være til. Bondens besværligheder kan næppe afvises; men hvordan får man dem afvejet mod den normale, stiltfærdige dagligdag

med det jævne arbejde i årstidernes vekslen? Er det ikke muligt at nå videre, og skal man, hvis det er tilfældet, lade det andet ligge? Måske var de vanskelige forhold virkelig så dominerende, at de var typiske; men så kunne man prøve at konstatere *det* f. eks. ved at tælle gårdene op og se efter, hvor mange af dem, der havde været for retten og hvor ofte og for hvad perioden igennem. Det ville have givet et bidrag til egnens placering i datidens samfundsbillede, og bogen ville have fået en større almen værdi derved.

Nu er den blot blevet endnu en facet i opfattelsen af, hvad tingbøgerne kan give. Men takket være Kaaes fortælleglæde og -talent er det også blevet en læseværdig facet med levende mennesker og sære skæbner. Om det så har været rædselsfuldt at være fæstebonde i Hammerum herred, får være. Man skal nok vare sig for uden videre at slutte det på et sådant materiale.

Desværre må man for en gangs skyld på en lille vignet nær undvære forfatterens fortrinlige tuschtegninger. Han har ikke villet »konstruere«. Til gengæld er der en del fotografier, som imidlertid ikke alle er lige relevante. Som i Hardsyssels Årbog er siderne for store og klummen for bred – linierne er for lange at læse, og så er nogle gamle ord for redskaber og nogle juridiske udtryk ikke oversat. De volder ikke den dygtige lokalhistoriker problemer, men nok en del læsere.

Finn H. Lauridsen

G. Japsen: De nordslesvigske sparekassers historie. (Historisk Samfund for Sønderjylland 1970). 346 s.

Denne store bog er et bestillingsarbejde. Den ældste af de sønderjyske

sparekasser, Sparekassen for Aabenraa By og Amt, kunne i 1968 fejre sit 150-års jubilæum og ønske de at markere begivenheden med et værk om de sønderjyske sparekassers almene historie. Dr. phil. G. Japsen påtog sig arbejdet, og de forventninger, man følgelig måtte nære til opgavens gode løsning, er fuldt ud blevet indfriet med det færdige resultat.

Dr. Japsen havde værket ført frem til 1864, da sparekassen i Åbenrå holdt sit jubilæum i 1968, og i året 1970, da både Sønderborg Bys Sparekasse og Tønder Sparekasse kunne holde 150-års fødselsdag, var bogen afsluttet og ført frem til den nye epoke, der da begyndte for de sønderjyske sparekasser. I 1969 sammen sluttedes de tre sparekasser i Haderslev til Sparekassen Haderslev, der begyndte sit virke 1. 4. 1970. Allerede to år før, i 1968, var Sparekassen Sønderjylland trådt i virksomhed ved sammenslutning af sparekasserne i Åbenrå og Sønderborg, og i 1969 gik Tønder Sparekasse ind i denne sammenslutning.

Bogen kommer dermed til at behandle en lang og afrundet periode i det nordslesvigske sparekassesevæsenets historie. Den dækker tiden fra sparekassesevæsenets opståen i begyndelsen af 1800-tallet frem til det tidspunkt, da afgørende ændringer i samfundsstrukturen, betinget af den økonomiske udvikling, har resulteret i nye arbejdsformer for den del af det sønderjyske pengevæsen, som sparekasserne forvalter.

Japsens opgave har ikke været let. Kildematerialet giver vanskeligheder både i den ældste del af perioden og senere, hvor hårdhændet behandling af sparekassernes arkiver har skabt lakuner, og de særlige vilkår, hvorunder den nationale kamp førtes, betød, at meget af sikkerhedsgrunde slet

ikke kom på papiret. Desuden blev i forbindelse med genforeningen i 1920 dele af det officielle tyske materiale, der berørte fortyskningspolitikken, tilintetgjort, og dermed ramtes også arkivalier med stof om sparekassernes historie.

Så meget des mere imponerende er det, at det er lykkedes Japsen at give en omfattende og fyldig skildring af de sønderjyske sparekassers udvikling og af deres betydning for landsdelen. Med vanlig flid har han støvsuget arkiverne for stof, og han har skrevet en interessant og særdeles læseværdig bog om emnet. Man kan næppe tro, at der efter denne indsats kan gøres ret meget mere ved de sønderjyske sparekassers historie.

I bogen vises, hvordan sparekasserne fra begyndelsen var baseret på social-filantropiske tanker. Kasserne skulle i bedste overensstemmelse med oplysningstidens ideer fremme sparsommeligheden i de dårligt stillede befolkningsgrupper, og bag disse ideer lå igen ønsket om at lette byrderne til fattigforsorgen.

Det spores ved oprettelsen af Kieles Spar- og Leihkasse i 1796, som blev monarkiets første sparekasse. Og det går gennem de bestræbelser, som det slesvig-holstenske patriotiske selskab udfoldede for at fremme sparekassetanken.

Udviklingen førte dog hurtigt til, at sparekasserne mere blev til gavn for middelklassen end for den underklasse, de var tiltænkt. På den anden side blev det filantropiske meget længe hængende i sparekassernes statutter. De beholdt et konservativt præg i deres forretningsførelse, og senere i 1800-tallet var det svært at omstøbe kasserne til pengeinstitutter, der kunne fungere effektivt under nye, økonomiske vilkår.

Japsen følger minutøst opbygning

gen af det omfattende net af sparekasser, som kom til at dække Nordslesvig. Han redegør for kassernes økonomiske udvikling så vidt det kan lade sig gøre, og bringer en mængde stof om kassernes placering i den økonomiske, politiske og nationale udvikling. Vigtig er her hans påvisning af, at kasserne meget længe kun spillede en begrænset rolle i den nationale kamp, og at det konservative grundtræk i dem gjorde det vanskeligt at udvikle dem til egentlige kreditinstitutioner for det ekspanderende landbrug i slutningen af 19. årh. Særlig interessant er i denne forbindelse skildringen af de bestræbelser, C. P. Wolff, Gammelgab, udfoldede for at modernisere sparekasserne.

Et vigtigt afsnit i bogen er beskrivelsen af de tyske forsøg på at ramme de dansk-dominerede sparekasser. Her viste det sig i øvrigt, at myndighederne ikke blot kom i strid med de danske sparekasser, men også med private sparekasser under tysk ledelse, som ikke ønskede øvrighedens indblanding.

Japsen giver den første behandling af hele dette kapitel i Nordslesvigs historie. Navnlig skal fremhæves hans skildring af oprettelsen af de kreds-sparekasser, som skulle udkonkurrere de danske kasser, og som i hvert fald for Haderslevs og Åbenrås vedkommende fik en vækst, der indicerer, at også dansksindede brugte dem.

Fra H. P. Hanssens erindringer kender man den indsats, Hanssen udøvede ved omdannelsen af sparekasserne til selskaber med begrænset hæftelse for at holde dem fri af de tyske myndigheder, da Bürgerliches Gesetzbuch skulle træde i kraft pr. 1. 1. 1900. Hele dette arbejde måtte foregå i stor hemmelighedsfuldhed, og derfor har Japsen ikke her kunnet føje noget nyt til. Kilderne mang-

ler. Alligevel lykkes det ham her og andre steder i bogen at understrege den betydning, H. P. Hanssen havde for det sønderjyske sparekassevæsen, trods sin lidt gammeldags betænkelse ved, at landbruget øgede sin gæld.

Behandlingen af sparekasserne efter 1920 bygger på det offentligt tilgængelige materiale, men også denne del af bogen er værdifuld som en sammenfatning af vigtige udviklings-træk i Sønderjylland siden genforeningen. Med denne bog har dr. Japsen givet endnu et vægtigt bidrag til hidtil forsømte sider af Sønderjyllands historie.

H. P. Clausen

Jens Heltoft: Jelling og et glemt stednavn (C. A. Reitzel, 1972) 77 s.

Forfatteren har allerede i 1922 behandlet sit emne i Vejle amts Årbøger; nærværende bog er et særtryk af en artikel i samme årbog 1971. Den præges af en livslang kærlighed til alt af interesse for Jellings lokalhistorie. Imidlertid er jo Jelling ikke en hvilken som helst landsby, og dens ældste historie har naturligvis mere end lokal interesse.

Jens Heltofts tese er, at kongebyen Jelling har afløst en kongeby med navnet Skiping – et ræsonnement, der bygges på sammenligning mellem Roskildekrønikens og Sven Aggesens omtale af Harald Kesjes dødssted.

Helge Paludan

Guide to the Sources of the History of Africa, bd. 8 Scandinavia, Sources in Denmark, Norway and Sweden. (Inter Documentation Company AG Zug Switzerland, 1971). 101 s.

En anerkendt udenlandsk forsker (K. G. Davies: *The Royal African Com-*